

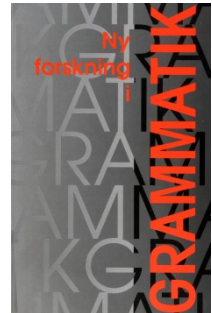
# Ny Forskning i Grammatik

Titel: Antagelser om fokus - skitse til et forskningsprojekt

Forfatter: Eva Skafte Jensen

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 18, 2011, s. 105-122

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>



© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2011

## Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

## Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

# Antagelser om fokus – skitse til et forskningsprojekt

Eva Skaft Jensen

Der er tradition for i de dele af lingvistikken der typisk udspringer af de mere tekstnære nationalsproglige fag (danskfaget, engelskfaget osv.), at inddrage tekstpragmatiske fænomener i grammatikbeskrivelsen. I denne artikel vil jeg med udgangspunkt i et autentisk eksempel skitsere rammerne for et større forskningsprojekt hvor grundtanken er at fastlæggelsen og identifikationen af fokus foregår som et samspil mellem flere faktorer. Opgaven består i at finde ud af om fokus kommer i stand ved hjælp af kodede instrukser (i langue-forstand), eller om det er ekstralingvistisk betinget.

Først gør jeg rede for hvilket fokusbegreb jeg anvender. Derefter præsenterer jeg den ytring der har været en af hovedinspirationskilderne til et forskningsprojekt om fokus, og derpå viser jeg med udgangspunkt i eksemplet hvilke faktorer der i hvert fald må tages med i betragtning når man vil overveje hvordan fokus fastlægges af afsender og identificeres af modtager. I afsnit 2 viser jeg fem faktorer hver for sig, nemlig syntaktisk funktion, materiale, trykfordeling, tilstedeværelse af en operator og ledstilling. I afsnit 3 diskuterer jeg hvordan disse faktorer indgår i samspil med hinanden, og i afsnit 4 giver jeg et forslag til hvordan de nævnte faktorer og samspillet mellem dem kan undersøges empirisk.

For stort set alle de relevante begreber og fænomener jeg nævner i denne artikel, er der blevet undersøgt og diskuteret meget – og i mange forskellige fagkredse. Af pladshensyn kan jeg flere steder kun antyde nogle af disse forskellige undersøgelser og diskussioner; dette kommer blandt andet til udtryk som en måske lige lovlig ivrig brug af fodnoter.

## 1. Fokus

Overhovedet at komme overens om hvad fokus er, er et stort og omfattende projekt, et projekt som er blevet – og stadig bliver – diskuteret ihærdigt (se fx Dahl 1974; Togeby 1993: 429-522; Nølke 1995, 1996; Ladd 1996; Borchmann 2007; Rooth 2007; Beaver & Clark 2008). Jeg skal ikke diskutere positionerne her, men holde mig til at vise hvad jeg forstår ved fokus. Den fokusdefinition jeg læner mig op ad, kan i første omgang formuleres som hos Ole Togeby:

“Et led som afsenderen meddeler som relevant for modtageren fordi det tilføjer, sammenføjer, sletter eller omorganiserer information i modtagerens mentale model, er sætningens **fokus**.” (Togeby 1993: 446, fremhævelse if. forlæg)

Kompatibel med denne definition er de fokusdefinitioner man finder hos Hansen & Heltoft (2011: 75) og hos Nølke (1995, 1996).

Tre vigtige kommentarer skal knyttes til definitionen. For det første ses fokus som et selvstændigt tekstpragmatisk fænomen, ikke som noget der er komplementært i forhold til andre tekstpragmatiske fænomener, som for eksempel topic/emne eller gammel/kendt information. Fokus kan godt falde på topic/emne, og det kan falde på gammel/kendt information (jf. fx også Dahl 1974: 2; Hansen & Heltoft 2011: 75-80). I (1) kan fokus falde på *Laura* (jf. den mulige fortsættelse i (1a)), og det kan falde på *kom for sent* (jf. den mulige fortsættelse i (1b)):

- (1) Laura kom for sent
- (1a) – det gjorde Sofie også
- (1b) – det gør hun næsten altid

For det andet kan kun informationsenheder på propositionelt niveau fokuseres (jf. Hansen 1995: 132, 134ff; Hansen & Heltoft 2011: 331ff). Negationer og andre operatorer, sætningsadverbialer og lignende er således ikke fokusable (se fx også Hansen 1974: 143; Harder 1975: 108; Nølke 1989: 49ff; Togeby 1994: 191). I tilfælde hvor sådanne sproglige størrelser gøres til genstand for metalingvistisk debat, bliver de dog fokusable; dette er en effekt af at de for at kunne gøres til genstand for

debat netop bringes til at foregå på propositionelt niveau. Det er det der giver oplevelsen af dækket citat:

- (2) Det er ikke 'desværre' hun kommer; det er 'heldigvis'
- (3) Det er ikke rimeligt at tale om 'kun', når 14 faktisk er vældig mange
- (4) Hold dog op med dit 'ikke' – du er altid så negativ!

For det tredje skal man bemærke at der i Tgebys definition omtales såvel afsender som modtager. Dette følger af at fokus er knyttet til ytringer, og ytringer er per definition historiske begivenheder der er bundet til kommunikationssituationer. Dette er fuldstændig elementært og noget der indgår i alle de fokus-definitioner jeg læner mig op ad, men der kan være en tendens til at glemme dette i tekstpragmatiske udredninger. Set fra et fokus-synspunkt betyder det at der må skelnes mellem afsenders fastlæggelse af fokus (knyttet til afsenders intention) og modtagers identifikation af fokus (som er modtagers forsøg på at finde ud af hvad modtager intenderer).

## 2. Et forskningsspørgsmål

Af hensyn til den videre fremstilling giver jeg nu det eksempel der mest direkte har ansporet mig til at gå i gang med det projekt der skitseres i denne artikel. En dag i 1999 kørte jeg med bussen mod Københavns Hovedbanegård. Der er flere stoppesteder hen ad Bernstorffsgade, og da jeg nåede til det der er lige ud for indgangen til Tivoli, hørte jeg mig selv sige:

- (5) Jeg skal også af her

I (5) er der i hvert fald fire fokus kandidater. Dette fremgår af fokus-alternativerne givet i (6) - (9). I (6) - (9) fremhæver jeg en enkelt informationsenhed grafisk; det skal understreges at disse fremhævelser alene tjener som hjælp til at kunne følge med i fremstillingen – der er ikke tale om trykangivelser:

- (6) Jeg **skal** også af her – det er ikke noget jeg bare vil
- (7) Jeg skal også af **her** – ikke kun ved det forrige stoppested

- (8) Jeg skal også **af** her – det var her jeg stod **på**  
 (9) **Jeg** skal også af her – det er ikke kun **de andre**

Som afsender havde jeg naturligvis adgang til afsenders intentioner, og jeg vidste derfor at fokus i ytringen faldt på subjektet *jeg*, men mon ikke det også var ret indlysende for andre tilstedeværende? Spørgsmålet var nu: Var det kodet i ytringen at *jeg* var fokus, eller var det alene ekstralingvistiske faktorer der pegede på at det forholdt sig sådan? Et spørgsmål som dette går igen i litteraturen om fokus, prominens, informationsstruktur, tekstpragmatik osv., og det debatteres blandt andet hvilke faktorer der i givet fald indgår i kodningen. Så vidt jeg kan se, er i hvert fald følgende faktorer værd at undersøge nærmere i forbindelse med (5) og i øvrigt: syntaktisk funktion, materiale, tryk, tilstedeværelse (eller fravær) af en operator og ledstilling. I de følgende afsnit ser jeg på disse faktorer en for en og overvejer hvilken indflydelse de har på at *jeg* i (5) er fokus.

### 2.1. Syntaktisk funktion

I princippet er alle informationer på propositionelt niveau fokuskandidater, og det gælder som vist i (6) - (9) både nominale og verbale led, det gælder adverbialer på propositionelt niveau og præpositioner. Men der er tilsyneladende alligevel nogle fokus kandidater der er mere fokus kandidater end andre. Der er for eksempel en veletableret tradition for ikke at anse det grammatiske subjekt for fokus kandidat på lige fod med andre fokus kandidater. Henrik Jørgensen skriver således at det er "... stik imod subjektets almindelige natur..." at være i fokusområdet (1996: 78), og i en artikel fra Lars Heltofts hånd kan man læse følgende karakteristik:

"The topicality of the Danish subject leads it to shun focus status, making it an **antifocus**, 'the constituent the receiver will take to be non-focus, unless otherwise instructed'" (Heltoft 1996: 258, fremhævelse if. forlæg)

Se også Togeby (1993: 503-507), hvor subjektet ikke indgår blandt de typer led der kan udgøre såkaldt 'nyfokus', og Jensen 2010. Som det fremgår af Heltoft-citatet, hænger karakteristikken af subjektet som antifokus nært sammen med en anden antagelse, nemlig den hvorefter

subjektet anses for det prototypiske topic<sup>1</sup> i ytringen (se fx også Keenan 1976: 318-319; Bußmann 1983: 547; Faarlund 1989: 36).

Afklaringen af forholdet mellem subjekt og topic er ikke et mål i denne artikel, og jeg afstår fra at gå ind i den særdeles omfattende diskussion der er på området.<sup>2</sup> Det interessante i forhold til udredningerne omkring fokus er at der overhovedet eksisterer en antagelse om at subjektet kan ses som 'antifokus' (se også Jensen, under udg.b). Hvis antagelsen holder stik, følger det at det umarkerede<sup>3</sup> for subjektet er ikke at være fokus, og at der skal noget særligt til for at gøre det til fokus i sin ytring, jf. at Heltoft skriver i citatet ovenfor at subjektet ikke er fokus "unless otherwise instructed". Hvad dette 'særlige' kan bestå i, vil så være et empirisk spørgsmål.

Det er altså tilsyneladende en faktor i fastlæggelsen og identifikationen af fokus at subjektet har en (negativ) særstatus. Set i dette lys er det ikke umiddelbart oplagt at *jeg* i (5) skulle være fokus.

## 2.2. *Materiale*

Det er sandsynligvis også en faktor i fastlæggelsen og identifikationen af fokus hvad materiale et givet sætningsled er lavet af.

Alene for nominalernes vedkommende er der for eksempel stor forskel på hvor oplagt som fokus en diskursreferent er, alt efter om den for eksempel repræsenteres af et personligt pronomen som *den*, eller om det repræsenteres af et komplekst nominal bestående af artikel, adjektiv

- 
1. Jeg bruger termen topic som en bekvem forkortelse for hvad der i litteraturen kaldes topic, emne, tema ol.
  2. Se fx i stedet Li (ed.) 1976; Givón (ed.) 1983; Borchmann 2003.
  3. Jeg bruger markerethedsbegrebet i forlængelse af Jakobson 1932, 1936 og Hjelmslev 1935-37: I et toleddet paradigme har det ene medlem begrænsede anvendelsesmuligheder (det er det markerede medlem), det andet (det umarkerede) har videre anvendelsesmuligheder, bla. kan det også bruges i de sammenhænge som det markerede medlem kan. Ordet *andrik* kan fx kun bruges om hankønsvæsener af arten *and*, ordet *and* kan derimod både bruges om hunkønsvæsener, om uspecificeret køn og om arten. *Andrik* er markeret, *and* er umarkeret. I denne forståelse af markerethed er det Hjelmslevske begreb participation altså vigtigt. Dette har jeg gjort udførligt rede for i Jensen 2007, 2009, under udg.a. Se også Andersen 2001; Christensen 2002.

og substantiv som *den blå taske*. Forskellen på de to repræsentationer er informationstyngde.<sup>4</sup>

Man kan sige at jo mere ekspliciteret information der er i et nominal, jo mere oplagt er det som fokuskandidat. Dette følger principper som dem man kan læse om hos Grice (1975) og Levinson (1995), nemlig at modtager med rimelighed kan forvente at det der siges, er passende i omfang og udtryksmåde i situationen.<sup>5</sup>

Ved et nominal repræsenteret af et personligt pronomen, som for eksempel *den*, kan man således forvente at manglen på information vil gøre at det ikke er oplagt som fokuskandidat, hvorimod et komplekst nominalsyntaxme med flere udtrykte informationer, som for eksempel *den blå taske*, påkalder sig mere opmærksomhed – simpelthen fordi modtager ideelt set vil gå ud fra at det afsender meddeler, og måden det gøres på, vil være relevant for modtager.

Man kan også forestille sig at et substantiv uden bestemthed påkalder sig mere opmærksomhed end et substantiv med bestemthed. Et substantivsyntaxme uden artikel der indgår i et generisk udsagn, som *løver* i *løver spiser kød*, ville således være påfaldende præsenteret, mens det med artikel, jf. *løverne spiser kød*, ikke præsenteres påfaldende; dette fordi substantiver uden bestemthed er markeret i moderne dansk, jf. Jensen 2007.

Det er altså tilsyneladende en faktor i fastlæggelsen og identifikationen af fokus at visse nominaler er informationstunge, mens andre er informationsfattige, og at nogle præsenteres påfaldende, mens andre præsenteres upåfaldende. I forhold til informationstyngde og

---

4. Det samme gør sig gældende for andre ledtyper. Fx er der mere ekspliciteret verbal-information i *jeg har tænkt mig at ringe i morgen* end i *jeg gør det i morgen*.

5. Grice' kvantitetsmaksime lyder: »Make your contribution as informative as required (for the current purposes of the exchange) ... Do not make your contribution more informative than is required«, mådesmaksimet lyder: "Avoid obscurity of expression ... Avoid ambiguity ... Be brief (avoid unnecessary prolixity) ... Be orderly." (Grice 1975: 204, 205). Levinsons videre udviklinger af disse maksimer lyder: "What is not said is not the case", "What is simply described is stereotypically and specifically exemplified", "Marked descriptions warn 'marked situation'" (Levinson 1995: 97).

-måde er det altså ikke umiddelbart oplagt at *jeg* skulle være fokus i (5).

### 2.3. Tryk

Endnu en vigtig faktor i fastlæggelsen og identifikationen af fokus er trykfordelingen i ytringen. Dette er noget der længe har været udbredt enighed om – Bolinger påpegede det allerede for omkring 40 år siden (Bolinger 1972) – men selvom der er sket en del arbejde siden da, er det stadig uklart – især blandt ikke-fonetikere – hvordan dette foregår. I visse dele af litteraturen kan man møde formuleringer som at fokus falder på den stavelse i ytringen der har stærkest tryk (Jackendoff if. Rooth 2007: 2), men denne forestilling holder næppe vand, hverken for engelsks vedkommende (jf. Rooth 2007) eller for dansks. I dansk er det i hvert fald helt almindeligt at en ytrings trykstærke stavelser er lige betonedede (jf. Grønnum 2003: 22).

I ytringen (5) var der fire tryk:

(5) 'Jeg skal 'også 'af 'her

Der kunne have været tryk på *skal*, men det var der ikke. For at kunne være fokuskandidat skal en konstituent være trykstærk, men heraf følger ikke at alle trykstærke konstituenten er fokus, endelige fokuskandidater. I (5) er ikke samtlige trykstærke konstituenten for eksempel fokus,<sup>6</sup> og operatoren *også* kan slet ikke være fokus, jf. reglen i afsnit 1 om at kun led på propositionelt niveau er fokusable. Der er altså ikke et 1:1-forhold mellem tryk og fokus(kandidatur).

### 2.4. Tilstedeværelsen (eller fraværet) af en operator

I (5) er der en operator *også*. I tekstpragmatiske sammenhænge kaldes operatorene ofte fokuspartikler eller fokusoperatorene, se fx König 1989, 1991; Hansen & Heltoft 2011: 75. Termen skyldes at man har bemærket at en operator typisk medvirker til at entydiggøre fokus, jf. (10) og (11) hhv. med og uden operator (operatoren fremhæves her grafisk med fed skrift, kursiv angiver det indsnævrede fokusdomæne; nb. fremhævelserne skal ikke ses som trykangivelser):

6. Ladd 1996 skelner mellem fonetisk og pragmatisk prominens.



- (10a) Hobro Sygehus er ramt af Roskildesyge  
 (10b) **Også** *Hobro Sygehus* er ramt af Roskildesyge

- (11a) Kødet skal steges i få minutter  
 (11b) Kødet skal steges i **kun** få minutter

Tilstedeværelsen af *også* i (5) burde altså bidrage til fastlæggelsen og identifikationen af fokus, men som det vil fremgå af næste afsnit, er den blotte tilstedeværelse af en operator tilsyneladende ikke nok.

## 2.5. Ledstilling

I (10b) og (11b) står operatorerne *også* hhv. *kun* på samme plads i sætningsskemaet som den konstituent de udpeger som fokus. Men det er uklart hvordan operatorer entydiggør fokus når de står på sætningsadverbialets plads i sætningsskemaet (Diderichsens 'lille-a', 1946: 186):

	F	v	s	a	VSA
(12)	Hobro Sygehus	er	–	også	ramt af Roskildesyge

Er *Hobro Sygehus* i (12) for eksempel fokus, er *Hobro (Sygehus)*, er *Roskildesyge*?<sup>7</sup> König klargør ikke dette, og i de tilfælde hvor hans (engelske) eksempler indeholder operatorer placeret på hvad der ville svare til sætningsadverbialpladsen i dansk, viser han hvad han anser for fokus i ytringerne, ved hjælp af trykangivelser på de omkringliggende konstituer (König 1991: 3).

Det er også uklart hvilken rolle en placering af subjektet på F spiller. Havde ytringen i (5) lydt '*her skal jeg også af*', ville det så have gjort det tydeligere hvad der var fokus?

Tilstedeværelsen af en operator antages altså at være en medvirkende faktor i fastlæggelsen og identifikationen af fokus, jf. afsnit 2.4 ovenfor, men hvordan står ikke fuldstændig klart når operatoren står på sætningsadverbialets plads som i (12), og subjektet står på F. I (5) står *også* netop på sætningsadverbialets plads og subjektet på F, og det er ikke indlysende at dette uomtvisteligt skulle entydiggøre *jeg* som fokus.

7. I Jensen 2010 eksemplificeres og diskuteres dette problem yderligere.

## 2.6. Foreløbig sammenfatning

Hvis man skal sammenfatte hvordan de forskellige faktorer kan bidrage til fastlæggelse og identifikation af fokus i (5), kommer man til det resultat at adskillige af faktorerne peger i retning af at *jeg* faktisk ikke er oplagt fokus i ytringen: 1) som subjekt skulle det være 'anti-fokus'; 2) som informationsfattigt pronomen ville det ikke automatisk påkalde sig opmærksomhed; 3) som trykstærkt ville det være fokus-kandidat, men ud fra trykkriteriet ville det dele kandidaturet med ytringens øvrige trykstærke konstituenten på propositionelt niveau; 4) at *jeg* optræder i en ytring med operator ville vække en forventning om at det operatoren havde rækkevidde over, var ytringens fokus – men i (5) ville det være uklart om dette så ville være *jeg*, for 5) operatorens placering på sætningsadverbialets plads lader det være op til modtager at finde ud af hvad den nærmere bestemt har rækkevidde over.

En sådan sammenfatning giver indtryk af at det egentlig er stærkt usandsynligt at det skulle være lingvistisk kodet at *jeg* blev fastlagt og identificeret som fokus; i stedet kunne man igen vende blikket mod fokusalternativerne i (6) - (9) og sige at blandt disse var fokusalternativet til *jeg* (9) det eneste sandsynlige i situationen, og at det var dette der afgjorde at *jeg* (og formodentlig andre tilstedeværende) skråsikkert anså *jeg* for fokus. Dette ville pege på at fokusfastlæggelsen og -identifikationen alene beroede på ekstralingvistiske faktorer. I næste afdeling vil jeg gøre rede for hvorfor jeg alligevel ikke mener dette er en fyldestgørende forklaring.

## 3. Samspil mellem faktorer

I fastlæggelsen og identifikationen af fokus trækker man sandsynligvis på de forskellige faktorer på måder hvor de komplementerer hinanden. Dette kan igen illustreres med *jeg*-eksemplet i (5). Man kan have en hypotese om at det er umarkeret for personlige pronomen at blive udtalt tryksvagt; altså at i tilfælde hvor et personligt pronomen bruges rent anaforisk eller deiktisk uden yderligere tekstpragmatiske hverv, vil det være tryksvagt. En sådan hypotese kan man finde støtte i hos Hansen & Lund (1983), hvor man kan læse at det er hovedreglen at "personlige, possessive og reflektive pronomener [har] nul-

tryk" (Hansen & Lund 1983: 27), og de giver blandt andet følgende eksempler:<sup>8</sup>

(13) „du har glemt at slukke lyset

(14) så „hun „ham i forgårs

Eksempler på trykstærke personlige pronomener finder man i sammenhænge hvor det personlige pronomener har ekstra tekstpragmatiske opgaver, for eksempel når et led i ekstraposition genoptages, jf. (15) - (17), og når det "indleder et samtaleforløb eller et nyt afsnit af et etableret samtaleforløb" (Hansen & Lund 1983: 31), jf. (18) - (20):

(15) Hanssen 'han er ingeniør

(16) Børnene 'de finder altid en udvej

(17) Den nye sang 'den er da alle tiders

(18) 'De ved vel ikke hvad klokken er?

(19) Hallo, 'jeg vil gerne have lokal 485

(20) Hej med dig, hvordan har 'du det?

De giver flere eksempler på trykstærke personlige pronomener, der alle har det til fælles at de ikke bare er rent anaforiske eller deiktiske. En af de mest interessante observationer finder man i følgende små tekststykker:

(21a) Else sad og betragtede Bodil. „Hun smilede

(21b) Else sad og betragtede Bodil. 'Hun smilede

(22a) Endelig så Ib sin rival. „Han var ligbleg.

(22b) Endelig så Ib sin rival. 'Han var ligbleg.

I (a)-eksemplerne kan man tolke det trykssvage pronomener som ko-referentielt med enten subjekt eller objekt i den forudgående sætning; dette – hvor det ikke ligger fast om pronomeneret ko-refererer med subjekt eller objekt i tidligere sætninger – er umarkeret for trykssvage

8. Eksemplerne (13) - (22) inkl. trykangivelser er citeret efter Hansen & Lund 1983: 27, 29, 31.

personlige pronomener. I (b)-eksemplerne forholder det sig anderledes; i disse falder muligheden for at tolke det trykstærke pronomen som ko-referentielt med subjektet bort. Trykstærk udtale af pronomenet resulterer altså i færre tolkningsmuligheder, og i den henseende er den trykstærke udtale det markerede valg (jf. note 3). Dette understøtter at der kan være en instruks i at udtale personlige pronomener trykstærkt, en instruks der lyder: Vælg den markerede tolkning i situationen.

Personlige pronomener – der jo er informationsfattige (jf. afsnit 2.2) – udtales altså per default (dvs. umarkeret) tryksvagt. Sådan forholder det sig ikke med substantiver og adjektiver. Om disse skriver Hansen & Lund (1983: 17, 25):

“Hovedreglen er at substantiver har hovedtryk i alle funktioner”

“Adjektiver er næsten undtagelsesløst trykstærke i både attributiv, prædikativ og adverbial funktion”

Som det allerede blev påpeget i afsnit 2.2, er nominaler indeholdende adjektiver og substantiver mere informationstunge end nominaler bestående af personlige pronomener. Og i nominaler der indeholder adjektiver og substantiver, er der per default tryk på disse ord:<sup>9</sup>

(23) Den ‘unge ‘mand så betaget på hende

(24) Jeg kan ikke finde min ‘blå ‘taske

Det kunne altså se ud til at det for personlige pronomener er umarkeret at blive udtalt tryksvagt, mens det modsatte gør sig gældende for adjektiver og substantiver.

Som følge af dette kan en trykstærk udtale af et personligt pronomen indeholde en instruks om at den pågældende entitet ikke bare nævnes af hensyn til kohæsionen i teksten, men at den har noget ‘ekstra’, og dette ‘ekstra’ kan så være fokus på trods af andre stærke tendenser som at subjektet er antifokus, og at det personlige pronomen er informa-

9. I (23) og (24) er der kun trykangivelse ved adj./subst., men ytringerne indeholder selvfølgelig flere tryk: *Den ‘unge ‘mand ‘så be’taget ‘på hende, Jeg kan ‘ikke ‘finde min ‘blå ‘taske.*

tionsfattigt. For adjektiver og substantivers vedkommende er der ikke en sådan instruks i trykstærk udtale. For disses vedkommende kan man i stedet forestille sig at mangel på tryk bærer en instruks med sig om mangel på tekstpragmatisk prægnans.

Dette leder alt sammen frem til en 2-leddet hypotese om 1) at man kan finde en række faktorer der hver især bidrager til fastlæggelsen og identifikationen af fokus, og 2) at disse faktorerers bidrag ikke er ens i alle ytringssituationer. Om der et tryk i et nominal eller ej, giver for eksempel forskellige resultater i forbindelse med fokus alt efter om der er tale om et personligt pronomen, eller om der er tale om et nominal med substantiv og eventuelt adjektiv. Er der tryk på et personligt pronomen, flytter pronomenet ind blandt mulige fokuskandidater, og afledt heraf kommer det direkte hen forrest i køen af ikke bare mulige, men sandsynlige fokuskandidater. Tryk på et substantiv har ikke samme afgørende effekt, det gør bare at substantivet bibeholder sin plads blandt mulige fokuskandidater, og at andre faktorerers bidrag til fastlæggelse og identifikation af fokus må inddrages i produktionen og tolkningen af ytringen. For eksempel kan det ved et substantiv være relevant at se på om det forekommer sammen med en bestemthedsangivelse eller ej. I sidste ende kan man ty til ekstralingvistiske faktorer som hvad der giver mening i situationen: Havde der i stedet for *jeg* i (5) været sagt *Peter* eller *den gamle mand*, ville der formodentlig også have været fokus på subjektet, men dette ville muligvis alene have beroet på at det var den eneste konstituent der ville have haft et rimeligt fokusalternativ, jf. de andre fokusalternativer i (6) - (8).

Det er dog ikke ganske klart i hvilken grad og på hvilke måder de forskellige faktorer spiller sammen: Hvornår er tryk afgørende, hvornår er det ikke? Hvornår er informationstygde og -måde afgørende, hvornår ikke? Hvilken rolle spiller tilstedeværelsen af en operator placeret på sætningsadverbialets plads? Og hvilken rolle spiller syntaktisk funktion?

#### 4. Skitse til et forskningsprojekt

I dette sidste afsnit vil jeg give et forslag til hvordan man kan få et indblik i nogle af disse spørgsmål. I betragtning af at der er så mange forskellige

faktorer i spil, og at disse faktorer indgår i kombination med hinanden på forskellig vis, er det mest realistiske at de respektive faktorer bliver undersøgt i begrænset omfang i en række delundersøgelser der så senere kan bidrage til et større samlet billede.

Undersøgelserne vil blive udført sådan at der tages udgangspunkt i modtagerperspektivet, altså på hvad modtager måtte identificere som fokus i en række givne ytringer. En gruppe undersøgelser vil foregå som forced choice-skemaundersøgelser, hvor forsøgsperson/modtager skal tage stilling til hvilke *hv*-spørgsmål en given forsøgsytring kan være svar på. Denne metode trækker på den klassiske indsigt at *hv*-ord som *hvor*, *hvem*, *hvad* bærer sin ytrings fokus (jf. fx Dahl 1974: 7; Grønnum 1988: 146-7ff; Hansen & Heltoft 2011: 136, 1796-8). For at kunne se hvilken faktor der er afgørende, vil der i hver delundersøgelse kun indgå et mindre antal faktorer.

I skrivende stund har jeg et konkret forsøg under afvikling. Som eksempel på hvordan en af forsøgsytringerne og dens mulige spørgsmål ser ud, viser jeg (25):

(25) Træet skal ikke stå til venstre for huset.	
Hvor skal træet ikke stå?	
Hvad skal ikke stå til venstre for huset?	
Hvad skal træet ikke stå til venstre for?	

I (25) indgår der en operator *ikke*, i et parallelforsøg præsenteres en anden gruppe forsøgspersoner for den samme ytring – bare uden operator. I (25) bliver forsøgspersonerne præsenteret for forsøgsytringen på skrift, i et parallelforsøg bliver nogle andre forsøgspersoner præsenteret for den samme ytring – bare oplæst, altså uden skriftlig støtte (*hv*-spørgsmålene de skal tage stilling til, vil stadig foreligge på skrift). Som det fremgår er de nominaler der indgår i (25), opbygget omkring et substantiv med bestemthedsangivelse. I andre forsøgsytringer indgår der nominaler opbygget omkring et substantiv uden bestemthedsangivelse, fx *bankchefer har også flekslån*.

Dette forsøg (inkl. delforsøg) skal gerne belyse om subjektet automatisk bliver fravalgt som fokus (altså om modtagerne anser subjektet for antifokus), om det gør en forskel om et nominalsyntaxme indgår i en generisk ytring eller ej, om det gør en forskel om man hører forsøgsytringen udtalt eller kan læse den selv (og dermed selv i hovedet lægger tryk hen over ytringen), om det overhovedet gør en forskel om der er en operator til stede i en ytring eller ej når en sådan operator står på sætningsadverbialets plads.

På et senere tidspunkt er det planen at udføre tilsvarende forsøg hvor det afprøves om det gør en forskel om personlige pronomener udtales trykstærkt eller tryksvagt, og om det gør en forskel hvilken syntaktisk funktion et givet pronomen har.

## 5. Afslutning

I denne artikel har jeg gjort rede for et syn på fokusfastlæggelse og -identifikation der tager udgangspunkt i at fokus er noget der kommer i stand som et samspil mellem forskellige faktorer. Jeg har også udpeget fem faktorer man i hvert fald bør tage højde for, når man skal prøve at finde ud af hvad fokus i en given ytring er, og vist at disse faktorer bidrag til fokus ikke er indbyrdes jævnbrydige, men vægter forskelligt alt efter hvordan andre faktorer i forbindelse med en given ytring arter sig. Endelig har jeg givet et forslag til hvordan det kan efterprøves empirisk hvordan de enkelte faktorer bidrager til identifikationen af fokus.

## Henvisninger

- Andersen, H. (2001). Markedness and the theory of linguistic change, i H. Andersen (ed.) *Actualization. Linguistic Change in Progress. Current Issues in Linguistic Theory* 219, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 21-57.
- Beaver, D.I. & B.Z. Clark (2008). *Sense and sensitivity. How focus determines meaning*. West sussex: Wiley-Blackwell.
- Bolinger, D. (1972). Accent is predictable (if you're a Mind-reader), *Language* 48, 633-644.
- Borchmann, S. (2003). Udgangspunkt er emnet ikke – meddelelsesstruktur fra et funktionelt, proceduralt synspunkt, i M. Kunøe & P.

- Widell (red.) 9. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus: Aarhus Universitet, 55- 69.
- Borchmann, S. (2007). Fokus i dansk skriftsprogslig sprogbrug, i P. Widell & U.D. Bethelsen (red.) 11. *Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus: Aarhus Universitet, 64-75.
- Bußmann, H. (1983). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Christensen, T. (2002). *Det funktionelle paradigmebegreb*. Specialeafhandling ved Dansk, RUC.
- Dahl, Ö. (1974). Topic-comment structure revisited, i Ö. Dahl (ed.) *Topic and comment, contextual boundness and focus. Papiere zur Textlinguistik, Band 6/Papers in Textlinguistics 6*, Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1-24.
- Dahl, Ö. (1982). What is new information? i N.E. Enkvist & V. Kohonen (eds.) *Approaches to word order. Reports in text linguistics 72. Meddelanden från Åbo Akademi Forskningsinstitut 8*, Åbo/Turku, 37-50.
- Diderichsen, P. (1946). *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg., 9. oplag, København 1987.
- Faarlund, J. T. (1989). Discourse functions and syntax, i B. Music, R. Graczyk & C. Wiltshire (eds.) *Papers from the 25th Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society. Part Two: Parasession on Language in Context. CLS 25*, Chicago: Chicago Linguistic Society, 30-40.
- Givón, T. (ed.) (1983). *Topic Continuity in Discourse: A Quantitative Cross-Language Study. Typological Studies in Language (TSL) 3*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Grice, P. (1975). Logic and Conversation, i C. Henriksen (red.) *Can you reach the salt? – Pragmatikkens klassiske tekster*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag 2001, 199-219.
- Grønnum, N. (1988). Stress group patterns, focus signalling and sentence intonation in two regional Danish standard languages: Aalborg and Næstved, *ARIPUC* 22, 145-195.
- Grønnum, N. (2003). Dansk intonation, i A. Holmen, E. Glahn & H. Ruus (red.) *Veje til dansk – forskning i sprog og sprogtilegnelse*, København: Akademisk Forlag, 15-38.
- Hansen, E. (1974). Bestemt og ubestemt sætning, *NyS* 7, 130-150.
- Hansen, E. (1995). Sætningskløvning i moderne dansk, *Danske Studier* 1995, 126-146.
- Hansen, E. & L. Heltoft (2011). *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.



- Hansen, E. & J. Lund (1983). *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk*. København: Lærerforeningens Materialeudvalg.
- Harder, P. (1975). Prædikatsstruktur og kommunikativ funktion, *NyS* 8, 103-112.
- Heltoft, L. (1996). Topics in Danish and in Universal Pragmatics, i L. Heltoft & H. Haberland (red.) *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*, Roskilde University, Department of Language and Culture, 251-262.
- Hjelmslev, L. (1935). La catégorie des cas. Étude de grammaire générale 1. *Acta Jutlandica* 7.1. Aarhus: Universitetsforlaget. Zweite Auflage. München: Wilhelm Fink Verlag 1972.
- Hjelmslev, L. (1937). La catégorie des cas. Étude de grammaire générale 2. *Acta Jutlandica* 9.2. Aarhus & København: Universitetsforlaget og Levin & Munksgaard. Zweite Auflage. München: Wilhelm Fink Verlag 1972.
- Jakobson, R. (1932). Zur Struktur des russischen Verbums. *Selected Writings II. Word and Language*. The Hague & Paris: Mouton 1971, 3-15.
- Jakobson, R. (1936). Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus. *Selected Writings II. Word and Language*. The Hague & Paris: Mouton 1971, 23-71.
- Jensen, E.S. (2007). Der var engang en mand – om markeret og umarkeret artikelbrug i moderne dansk og gammeldansk, i H. Jørgensen & P. Widell (red.) *Det bedre argument. Festskrift til Ole Tøgeby*, Århus: Forlaget Wessel & Huitfeldt, & Nordisk Institut, 299-320.
- Jensen, E.S. (2009). Markeret hvad angår hvad? Om markerethedsteori i grammatikken, i L.F. Jakobsen, H. Jansen, E.S. Jensen & E. Strudsholm (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 16*, Odense: Syddansk Universitet, 171-190.
- Jensen, E.S. (2010). Selv-studier, i M. Birkelund, L. Dam, H. Dam-Jensen & S.S. Fernández (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 17*, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 47-65.
- Jensen, E.S. (under udg.a). *Nominativ i gammelskånsk – afvikling og udviklinger*. København & Odense: Universitetsjubilæets Danske Samfund & Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, E.S. (under udg.b). Er subjektet virkelig antifokus?, i P. Widell & I. Schoonderbeek (red.) *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*, Århus: Aarhus Universitet.

- Jørgensen, H. (1996). Om adverbialled mellem det finitte verbal og subjekspladsen i danske hovedsætninger, *Selskab for Nordisk Filologi: Årsberetning 1994-1995*, 76-90.
- Keenan, E. L. (1976). Towards a Universal Definition of "Subject", i C.N. Li (ed.) *Subject and Topic*, New York, San Francisco & London: Academic Press, Inc., 303-333.
- König, E. (1989). On the historical development of Focus Particles, i H. Weydt (Hrsg.) *Sprechen mit Partikeln*, Berlin & New York: de Gruyter, 318-329.
- König, E. (1991). *The Meaning of Focus Particles*. London: Routledge.
- Ladd, R. (1996). *Intonational phonology*. Cambridge University Press
- Levinson, S.C. (1995). Three levels of meaning, i F.R. Palmer (ed.) *Grammar and meaning. Essays in honour of Sir John Lyons*, Cambridge: Cambridge University Press, 90-115.
- Nølke, H. (1989). Modality and polyphony. A study of some French adverbials, i M. Herslund (red.) *On Modality. Papers from meetings and discussions in the linguistic circle of Copenhagen. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXIII*. København: C.A.Reitzel, 45-63.
- Nølke, H. (1995). Utterance Focus. Elements of a Modular Theory, i M. Herslund (ed.) *Information Structure. Copenhagen Studies in Language* 18, Frederiksberg: Samfundslitteratur, 75-108.
- Nølke, H. (1996). Det attributive adjektivs stilling på fransk, i M. Herslund (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*, Odense Universitetsforlag, 49-83.
- Rooth, M. (2007). Notions of focus anaphoricity, i C. Fery, G. Fanselow & M. Krifka (eds.) *Interdisciplinary Studies on Information Structure* 6, 1-11.
- Togeby, O. (1993). *Praxt*. Århus: Aarhus universitetsforlag.
- Togeby, O. (1994). Speech Acts and Information Structure, i E. Engberg-Pedersen, L.F. Jakobsen & L.S. Rasmussen (eds.) *Function and Expression in Functional Grammar*, Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 183-195.

